

МАЙСТЕР ВИТИНАНКИ СЕРГІЙ ТАНАДАЙЧУК: ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОЇ МАНЕРИ

Косицька З.М.

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського
Національної академії наук України

Статтю присвячено художнім особливостям робіт Сергія Танадайчука, майстра мистецтва української витинанки. Висвітлено формування його творчої манери. Розглянуто основні мотиви. Проаналізовано окремі роботи митця, їхній колорит. Приділена увага його педагогічній діяльності.

Ключові слова: творчість, мистецтво витинанки, декор, мотиви, колорит, традиції, новації.

Постановка проблеми. Розвиток мистецтва, як і кожного виду діяльності, завжди пов'язаний з конкретними непересічними особистостями. Серед мистецького загалу завжди працюють самотні майстри, котрі відіграють значну роль в образотворенні та суспільних тенденціях. Творчий шлях цих особистостей має вплив на розвиток культури і залишається в подальшому яскравим прикладом служіння українському мистецтву й громадськості.

До таких митців відносимо й Сергія Танадайчука (1963-2002), який працював у різних техніках: декоративний розпис, писанкарство, витинання, відщипування. Роботи із кольорового паперу майстер створював у власній авторській манері, залишив оригінальний художній спадок. Особливою сторінкою його життя була педагогічно-виховна робота з дітьми на громадських засадах у Бердичівському інтернаті для сиріт.

Враховуючи контекст значного зростання в Україні етнічної свідомості, посилення зацікавленості до власної історії та культури, до усвідомлення збереження художніх традицій як однієї з форм духовності, вважаємо за доцільне присвятити окрему розвідку творчості Сергія Танадайчука.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Зацікавлення мистецтвом витинанки в останні десятиліття сприяло виходу значної кількості публікацій наукового та інформаційного характеру про цей вид творчості. Мистецькі набутки багатьох майстрів, котрі обрали техніку вирізування з паперу, були висвітлені в наукових монографіях, періодичних виданнях тощо. Зокрема, про С. Танадайчука разом із іншими українськими майстрами згадували у своїх працях З. Косицька [2, 246]; А. Шевчук [7, 100, 119], змістовні есе опублікували В. Чайківська [5, 41], А. Шевчуук [6, 58] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Утім до цього часу не існує окремої розвідки з детальним мистецтвознавчим аналізом творчості цього непересічного майстра, з оглядом його художнього набутку, з порівняльними характеристиками робіт, що вже стали музейними раритетами. Запропонований матеріал акцентує увагу на паперових творах С. Танадайчука, дає змогу показати художні особливості його авторської манери, відмітити оригінальні технічні прийоми, а також зосередити увагу на його педагогічно-виховній діяльності, творчій співпраці з різними діячами української культури.

Мета статті. Проаналізувати загальні тенденції й мотиви творчості майстра витинанки Сергія Танадайчука, акцентувати увагу на колориті його робіт, зупинитися на його громадській діяльності.

Виклад основного матеріалу. Постать Сергія Танадайчука (1963-2002) посідає особне місце в історії української витинанки кінця ХХ – поч. ХХІ ст. [2, с. 246]. Роботи створював майстер у різних техні-

ках: декоративний розпис, писанкарство, часто надавав перевагу витинанкам. У його авторській манері органічно поєдналися міфологія, символіка, реальність, традиції, різні цікаві декоративні ефекти, новаційні композиційні прийоми, виразний колорит.

Народився Сергій Танадайчук у с. Махаринці Козятинського р-ну Вінницької обл., пізніше жив і працював у м. Бердичеві Житомирської обл. З мистецтвом вирізування познайомився ще в ранньому дитинстві. Він згадував: «Витинанки мене супроводжують все життя. Пам'ятаю, що почав витинати десь у п'ятирічному віці, наслідуючи старших у сім'ї, а особливо маму. Вона була ініціатором всього того, що скрашувало побут <...> Найбільше в нашій сім'ї витиналося на Новий рік» [3, с. 45]. До цього свята вирізали в родині переважно «сніжинки». У юнацькому віці в художньому осередку Петриківка (Дніпропетровська обл.) під впливом відомої майстрині витинанки Антоніни Авдієнко С. Танадайчук познайомився з виготовленням подібних розет уже з кольорового паперу, komponуючи з них у подальшому орнаменти, букети, додаючи стебла і й листочки. Ці нові враження та екзерсиси стали для майстра поштовхом для власних фантазій, допомогли обрати улюблений вид мистецтва. Значимо, що з часом авторська манера та основні мотиви в його творчості набули значних відмінностей щодо початкових спроб. Його перша виставка робіт із паперу відбулася в 1996 р. в Житомирській школі № 23 [3, с. 47].

Особливо неповторною частиною спадку С. Танадайчука залишаються іграшки з паперу, які в Україні у мистецтві витинанки були доволі традиційним явищем, однак у виконанні майстра набули інноваційних форм та декору. Для виготовлення таких творів обирають цупкий папір, аркуш якого спочатку складають навпіл і вирізають по заданому контуру половину постаті (антропо-/ зооморфної) чи архітектурної форми. Згин водночас стає вісю дзеркальної симетрії, що може у кінцевому вигляді мати вертикальне (архітектурна форма, людська постать, кінь, ведмідь) чи горизонтальне спрямування (ягня, вовк, рак тощо). Роботу після вирізування розправляють не остаточно, а залишають ледь зігнутою, завдяки чому вона отримує на рівній площині достатню статичність [3, с. 32-33; 41]. С. Танадайчук такі твори дуже своєрідно і яскраво розмальовував, за розмірами вони були від 10 см до 100 см, іноді й більші. Дві такі іграшки – кінь і вовк, були подаровані у 1997 р. митцем авторіві статті. Вони чарують своєрідною експресією та втаємниченістю, чого майстер досяг не лише використанням своєрідних форм, а й завдяки особливій кольоровій гамі та мотивам розпису. Зокрема, блакитне тло іграшкового коня густо розмальоване жовто-червоними «яблуками», декор посилено масивними яскравими плямами різних розмірів чер-

воного забарвлення на спині, що продовжуються аж до заднього копита, є вони також на шії, на грудях. Ці великі акценти мають всередині невеликі вкраплення чорного кольору: риси, видовжені химерні «клякси» тощо. Все разом із чорною гривовою формою особливо ефектний образ. Врівноважена гармонія основних кольорів – блакитного та червоного – надає статичній фігурі внутрішньої експресії й споглядального романтизму.

Фігура вовка оформлена за іншим принципом і завдяки значній приземкуватості та видовженості може навіть нагадувати крокодила. Основою для її декору обрано чорний колір, на якому автор розташував різні за формою плями темно-бірюзового, жовтогарячого й червоного кольорів, а їхній край у деяких випадках обрамив рядами оранжевих намистин-крапок. Веселішого настрою всьому образу додала усміхнена паща і довірливі великі очі.

У виготовленні авторських панно С. Танадайчук використовував також різні технічні прийоми. Частина його доробку виконано відщипуванням, коли можна працювати без інструментів, відриваючи пальцями невеликі частини від складеного чи розгорнутого аркуша паперу, надаючи в такий спосіб потрібної форми уявному/реальному бажаному образу та створюючи різні інші модулі. Частина робіт майстер виконав у традиційній техніці вирізування із допомогою ножиць. Переважна більшість його витинанок – це композиції з багатьох кольорових елементів, що різняться за розмірами й формами, як правило, на контрастному тлі, утім є частина творів, вирізаних із одного цільного аркуша паперу.

У роботах С. Танадайчук серед найуживаніших мотивів використовував фітоморфні («Дерево життя», 1996, НМНАПУ, інв. № НД 21931), орнітоморфні («Лебідь», 1996, НМНАПУ, інв. № НД 21934), а також зооморфні зображення, зокрема, олені, воли, коні («Коник», 1996, НМНАПУ, інв. № НД 21925). Часто майстер створював фігуративні композиції з дохристиянськими ідолами-богинь.

Для творчості С. Танадайчука характерне стилізоване представлення художніх образів. Зокрема, у його поліхромному панно «Дерево життя», згаданому вище, оформлена композиційна схема із традиційним символом у нестандартному виконанні. У центрі вертикально орієнтованого панно майстер уклав символічний стовбур із окремих фрагментів, уклавши їх один за одним і створивши враження виростання дерева зі стилізованої квіткої-лілії(?). Вгорі дерево завершено квіткою абстрактної форми, яку можна уподібнити до розквітлої мальви з видовженими різновеликими пелюстками. Крупне осердя її дещо нагадує стилізоване жіноче обличчя. Від стовбура на різних рівнях відходить уявне гілля-листя з бутонами фантастичного характеру. Їхня спрямованість вгору асоціюється з молитовно піднятими руками. Своєрідного звучання надали техніка відщипування та продуманий колорит. Обірвані краї елементів наближають схожість до природних аналогів – листя, пелюсток тощо. Колорит обмежений білими, блакитними та зеленими фарбами різного насичення, що створює надземну космічну атмосферу. Три гармонійні невеликі вкраплення жовтого не змінюють основного враження холодної рівноваги, а лише вносять виразні соковиті акценти.

¹ Директор Будинку народної творчості в м. Могилів-Подільському Оксана Городицька, майстер витинанки, член НСМНМУ.

² В серії «Бердичівське народне мистецтво» витинанкам були присвячені наступні випуски: Вип. 1. (В. Зданевич «Витинанки-іграшки»); вип. 5–12. («Дерево життя» С. Зданевич, Н. Гуменюк, А. Водолазкін, В. Водолазкін, В. Зданевич, Т. Чертко-Лозовик, І. Водоп'ян, Н. Назаров; а також вип. 13, 14–21, 25.

³ Перший номер вийшов у 1998 р.

Серед робіт С. Танадайчука, виготовлених за допомогою ножиць, варто згадати малинового птаха, вирізано з цільного аркуша картону і додатково декорованого яскравими намальованими мотивами. Автор подарував його у 2002 р. в фонди Будинку народної творчості м. Могилів-Подільського (Вінницька обл.)¹, де нині твір експонується. Цього разу майстер створив значних розмірів плаского сокола, уподібненого до перевернутого, ніби розквітлого тризуба, з видовженими крилами та хвостом. Виконаний без рами він вдало представлений на блідо-рожевій стіні, що слугує гармонійним тлом. Загальний колорит доповнено намальованими симетричними жовтими, білими, блакитними елементами у вигляді кружків-квітів, ряду намистин, промальованих пір'їн, символічних знаків тощо. Особливого життєствердного і разом з тим романтичного настрою надають птахові наскрізні, в цьому разі, світлі прорізи у вигляді зіниць-очей на крилах, а також невеликої корони посередині на грудях. Ці виразні деталі значимо підкреслюють задум автора. Очевидно, що в творі закладено багато символічних звернень/бажань, які завжди можна спостерігати й у інших роботах.

На авторську манеру С. Танадайчука як майстра витинанки помітно вплинула його творчість у техніці декоративного розпису. Перші малярські картини-кілимки у 1990-х рр. були сформовані за принципом компоновання кількох невеликих центральних урівноважених мотивів, які декоровано дрібними елементами у вигляді різноманітних квітів, крапок, хвильок тощо. Зокрема на одній із таких робіт «Рибалка» (1996, НМНАПУ, інв. № НД – 22072.), зображено білу хатину на пагорбі, теля, що пасеться на березі, хмарки на блакитному небі, і ставок, посеред хвиль якого застиг човен із рибалкою. Майже всі головні елементи однакові за розмірами, незважаючи на назву, жоден із них не виступає як виразно домінуючий. Такими скоріше можна назвати хатину чи теля. І, навпаки, сам рибалка, має помітно менші розміри, хоч займає разом зі ставком та небом половину композиції. Тобто тло й доповнення відіграють значну роль у представленні головної ідеї автора.

У цей же час митець створює витинанки, які мають монументальне рішення. У них поодинокі центральні фігури займають усю площину панно. Ці поліхромні композиції позбавлені деталізації і лише символічно представляють бажаний, космологізований митцем образ. Із часом два різні підходи майстер поєднує: його витинанки набувають додаткового оформлення у вигляді дрібніших домальювань чи невеликих яскравих паперових елементів. Декоративний розпис навпаки – набирає ознак монументальності, у ньому все частіше з'являються центральні поодинокі чи групові композиції значних розмірів щодо інших модулів. Найчастіше митець використовував яскраві життєдайні кольори, особливо це характерно для творів останніх років життя.

Важливою сторінкою в діяльності майстра залишилася його педагогічно-виховна робота з дітьми Бердичівського інтернату для сиріт, де на громадських засадах з 1995р. він щонеділі проводив заняття з декоративно-ужитковою творчістю (розпис, витинанка) [5, с. 41]. Учні цього гуртка на всеукраїнських конкурсах неодноразово отримували грамоти й дипломи. З часом подружжя Фіглюсів з США сприяло у придбанні приміщення для майстерні [3, с. 47]. Активна педагогічна діяльність митця поширилася також і на видання серії популярних та дитячих видань «Бердичівське народне мистецтво»², «Витинанкова газета»³. У них були опубліковані, переважно роботи вихованців, зокрема, однієї з талановитих учениць, Віки Зданевич [1, с. 3-15].

У роботах учнів виразно домінують антропоморфні й фантастичні істоти, іграшки у вигляді храмів, звірів тощо. За рішенням силуетів вони аналогічні творам свого вчителя. У цій же книжковій серії згодом вийшли його методичні посібники про різні техніки витинання (вип. 17 [4, с. 31-41]; вип. 18 [3, с. 5-44]).

Знаковою подією для С. Танадайчука стала участь у Першому Всеукраїнському святі витинанки, про що він пізніше згадував [3, с. 46]. Одним із головних організаторів цих нині традиційних заходів, започаткованих у 1993 р. в м. Могилів-Подільському, була також майстер витинанки, Марія Василівна Гоцуляк⁴. Форум об'єднав провідних митців України, особливо важливо, що програма передбачила творче спілкування з корифеєм подільської витинанки, педагогом, Марією Авксентіївною Руденко.

Значний вплив на майстра мала діяльність етнографа Романи Кобальчинської, працівника НМНАПУ, яка в 1995–2003 рр. у київському Будинку вчителя проводила цикл лекцій із педагогами загальноосвітніх шкіл (клуб «Громниця»). На заняттях вона щораз знайомила слухачів із різними народними традиціями, зокрема, із побутуванням паперових оздоб. На майстер-класи, що проходили під час зустрічей, Р. Кобальчинська запрошувала різних досвідчених майстрів, часто саме С. Танадайчука. Завдяки таким заходам паперовий декор набував ширшої популярності серед київських педагогів, котрі під час спілкування дізнавалися не лише про українські традиції, а також і про художню творчість митця та його виховну діяльність в інтернаті. Ймовірно, що й сам С. Танадайчук черпав цікаві знання під час лекцій. У 1998 р. Р. Кобальчинська запросила митця виготовити витинанки для експозицій в окремих оселях НМНАПУ. Майстер вирізав хрести, ромби на сволок для хати із с. Великий Кочурів (Чернівецька обл.), а також «рай деревця» для оздоблення ікон [3, с. 47].

Творча співпраця еднала С. Танадайчука із викладачем Житомирського училища культури ім. І. Огієнка Анатолієм Шевчуком, який з 1998 р. до програми декоративно-ужиткової творчості ввів теоретичний курс «Мистецтво витинанки та етнокультурознавство». Студенти цього закладу вперше в Україні захистили групову дипломну роботу «Галерея витинанки». Найкращі роботи були представлені незабаром на звітній виставці «Витинанка-2000», до каталогу-альбому ввійшли десятки найкращих паперових творів випускників [7, с. 100].

14 червня 2006 р. А. Шевчук у Музеї космонавтики ім. С. П. Корольова (м. Житомир) урочисто відкрив Всеукраїнську виставку-конкурс витинанок, організовану в пам'ять Сергія Танадайчука

⁴ Нині директор етнографічного музею ім. М. Руденко в м. Могилів-Подільському, член НСМНМУ.

⁵ Искусство вырезания из бумаги.

[7, с. 136]. Під час заходу були експоновані твори багатьох відомих майстрів України, зокрема, Ганни Герасимчук (Житомир), Юлії Ясіновської (Житомир), Людмили Проценко (Київ), Світлани Рак (Київ), Марії Косицької (Київ), Зінаїди Косицької (м. Вишневе), а також талановитих студентів Житомирського училища культури ім. І. Огієнка. Наймолодшою учасницею стала Єфросинія Проценко (Київ). Журі конкурсу очолила Леся Денисенко-Єременко, майстриня народної творчості, лауреат премії ім. Петра Верни [7, с. 137]. На виставку А. Шевчук запросив також рідну сестру С. Танадайчука. Під час відкриття студенти розгорнули найдовшу в Україні (14 м) витинанку С. Танадайчука, у якій майстер зумів, використавши особливості композиційної схеми, передати нескінченність рідної землі та нескінченність своєї любові до неї. У роботі традиційні мотиви його творчості постають реальними/фантастичними образами у вигляді найрізноманітніших антропоморфних фігур, а також доріг, ставків, тварин, птахів, дерев, квітів і навіть метеликів. Всі вони довгим розмаїтим рядом заповнили розгорнутий сувій. Авторіві вдалося передати життєрадісне стремління природи, розмістивши деталі на різних рівнях щодо основи, ніби на доріжці-стрічці казкового нескінченного фільму. Колорит твору ввібрав у себе найрізноманітніші фарби, аналогічні тим, що яскріють в українських красвидах – блакить річок і небес, зелень трав, багату мозаїку долин і полів. Важливо, що вдячні жителі міста Бердичів, у якому жертвовно і плідно творив майстер, на одній із площ міста спорудили на честь митця пам'ятник.

Висновки і перспективи. У представленій спробі мистецького аналізу творчості С. Танадайчука розкрито індивідуальну манеру автора, його нестандартне асоціативне мислення, постійне перебування у пошуках нових шляхів самореалізації. Використовуючи традиційні мотиви, майстер водночас переосмислив основні засади української витинанки на ґрунті власних фантазій та створив неповторну особистісну художню манеру. Його роботи серед загального доробку українських митців вирізняються оригінальністю рішень, новими засобами й формами у втіленні авторської ідеї, а також багатством колориту. Все життя С. Танадайчука – яскравий приклад збереження та примноження надбань народного мистецтва України.

Умовні скорочення

ІМФЕ НАНУ – Інститут мистецтвознавства фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України.
НМНАПУ – Національний музей народної архітектури і побуту України (Київ).

НСМНМУ – Національна спілка майстрів народного мистецтва України

Список літератури:

1. Віка Зданевич. Витинанки-іграшки / Вступне слово С. Танадайчука – Вип. 1. – Б.в.д. – [16 іл.] – (Сер. «Бердичівське нар. мистецтво»).
2. Косицька З. Витинанки / З. Косицька // Історія декоративного мистецтва України у 5-ти т. – Т. 4. Народне мистецтво та художні промисли ХХ ст. / ІМФЕ НАНУ; гол. ред. Г. Скрипник. – К.: 2011. – С. 235-254.
3. Танадайчук С. Витинанки. Витинанкові іграшки / Сергій Танадайчук. – К.: Вид. дім «Соборна Україна», 2000. – 48 с.: іл. (Сер. «Бердичівське нар. мистецтво». № 18).
4. Танадайчук С. Декоративне мистецтво: Розпис. Пластика. Витинанки. Писанки / Сергій Танадайчук. – К.: Вид. дім «Соборна Україна», 1998. – 48 с. – (Сер. «Бердичівське нар. мистецтво»).
5. Чайківська В. Така доля Танадайчука... / Ванда Чайківська // ОМ. – 2003. – № 1. – С. 41.
6. Шевчук А. Основи родоводу Сергія Танадайчука / Анатолій Шевчук // ОМ. – 1999. – № 3-4. – С. 58.
7. Шевчук А. Українська образотворчість. Пошуки істини: Статті та есеї з іст. і критики декоративно-ужиткового й образотворчого мистецтва / Анатолій М. Шевчук. – К.: Софія – А, 2007. – 307 с. + СХСХVI с. іл.

Косицкая З.Н.

Институт искусствоведения, фольклористики и этнологии имени М.Т. Рылского
Национальной академии наук Украины

МАСТЕР «ВЫТЫНАНКИ»⁵ СЕРГЕЙ ТАНАДАЙЧУК: ОСОБЕННОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ МАНЕРЫ

Аннотация

Статью посвящено художественным особенностям работ Сергея Танадайчука, мастера искусства украинской «вытынанки» (вырезывание из бумаги). Представлено формирование его творческой манеры. Рассмотрены основные мотивы. Проанализированы отдельные работы, их колорит. Уделено внимание его педагогической деятельности. **Ключевые слова:** творчество, искусство «вытынанки», вырезывание из бумаги, декор, мотивы, колорит, традиции, новации.

Kosytska Z.M.

M.T. Rytsky Institute of Art, Folklore Studies and Ethnology
National Academy of Sciences of Ukraine

PAPER CUTTING MASTER SERHIY TANADAYCHUK: FEATURES OF CREATIVE STYLE

Summary

The article deals with the artistic features of the creation of Serhiy Tanadaychuk, a Ukrainian master of the paper cutting art. The authoress sheds light on formation of his creative style. The article also examines the main work motifs of Serhiy Tanadaychuk. There is an analysis of the master's separate works and their colouring. The notice of the master's pedagogical activities is examined in the article as well.

Keywords: creation, paper cutting, decor, motifs, colouring, traditions, innovations.